

ФЕМІНІЗМ, МОДЕРНІЗМ І ПИСЬМО

Антології — це завжди колекції, які дають змогу побачити хронологічні зміни, особливості певної епохи, скласти уявлення про те, як глобальні історичні події впливали на приватне життя і водночас як індивідуальний чин міг змінити велику історію. Їх укладають за різними принципами, як-от жанровими, тематичними чи стильовими. Потрапляння до антології — це ніби крок до канонізації, посвята у класики, хоча зрозуміло, що упорядники можуть помилятися в оцінках або ж обмежувати вибір через якісь суб'єктивні уподобання. Збірки творів, написаних жінками, стали особливо популярними з розвитком феміністичних і гендерних досліджень, а до того ж ми стараємося нині, зі зміненою перспективою бачення й інтерпретації, перечитати тексти письменниць, «загублених» у часі, «схованих» від історії, адже патріархальна культура маргіналізувала їхній досвід. Сучасні студії наголошують також те, що жінка-читачка у текстах, написаних чоловіками, опиняється у частині чужому для неї світі, де пріоритети й ієрархії вибудовані інакше, аніж її власні. До письменницького цеху вже давно належать представники обох статей, однак традиція жіночого письма, спадкоємність по «материнській» лінії означені подосі швидше

пунктирно. Коли йдеться про представлення цілого століття, то бачимо, що за різних обставин, у різні періоди жінки були більше чи менше активними в літературній творчості. Скажімо, цікаво поміркувати над тим, чому при початку ХХ віку з'явилося так багато прецікавої «емансипаційної» новелістики, навіть романістики, а в соціалістичному реалізмі звучали переважно чоловічі голоси. Нове явище, у яке сьогодні пильно вглядаємося, — жіноче бачення війни: у першому наближенні можна зауважити, що жінки уважніші до досвіду жертв, і це робить нашу модель пам'яті про війну більш інклюзивною, тобто не зосередженою перш за все на героїзмі. (Адже про ґендерне і сексуальне насильство під час Другої світової в українській літературі не написано майже нічого.)

Виставляючи на полиці книжки жінок-авторок, найперш помічаємо, що героїні з часом усе впевненіше почувуються в публічному просторі, звільняються від патріархального тиску й беруться за справи, які вважалися прерогативою лише одної статі. Боротьба за економічні права й рівність оплати праці у ХІХ столітті, рух суфражисток, здобування доступу до фахової освіти, долучення до політичної, національно-визвольної діяльності — усе це відбито в знаних белетристичних сюжетах, у текстах, які суттєво збагатили й змінили європейські літератури. На кону з'явилися нові персонажки зі своїми вартостями, переживаннями й уподобаннями: адже коли жінки почали самі про себе розповідати, змінилася сама оптика, героїні перестали бути об'єктами чоловічого спостереження. Найочевидніший розрив, перелом стається після Першої світової: чоловіки пішли воювати, і їхні місця на ринку праці мусили посісти жінки, здобувши нові, подоти заказані, соціальні ролі, знання й досвіди. У прозі двадцятих років нарешті з'являються сюжети про труднощі, спричинені найперш соціокультурними стереотипами, неспроможністю подолати оту одвічну залежність, що її нам, як писала Оксана Забужко,

«мов прянощ з кінчика ножа, у кров утрушено», передано у спадок численними поколіннями.

Коли українські авторки передвоєнної доби більше застановлялися над труднощами виламування з приватного, хатнього простору, подолання упереджень і старосвітських страхів, то в двадцяті вже йдеться про колізії професійного самоствердження. Любовні пригоди нарешті перестають вважатися найбільш важливими епізодами жіночого побутування у світі. Причому Марії Галич або Докії Гуменній не доводилося тут ставати першопроходицями, вони взувалися на сильних жінок Лесі Українки чи Ольги Кобилянської. Українчин «Жаль» (до речі, оповідання писалось для одного із численних у косачівському домі літературних конкурсів, коли задавалася якась тема чи слово, а потому всі присутні подавали викінчені тексти на розгляд журі, переможець же здобував як нагороду право публікації в журналі «Киевская старина», де друкувалася і україномовна белетристика) — це присуд патріархальним вартостям, традиційному жіночому вихованню. Леся Українка не раз у своїй прозі застановлялася над долею жінки, котрій «у кров» вживили певність того, що доля утриманки — найвищий здобуток, який їй судився. Дискусій про нову модель родини на рубежі століть не бракувало, емансипантки принципово відмовлялися від вінчання, бо не приймали проголошеної при тому священником засади про обов'язок боятися свого чоловіка. Небажання вінчатися скандалізувало навіть і не надто старосвітських батьків. 3 січня 1905 року Леся Українка пише листа до Михайла Кривинюка та сестри Ольги у Прагу, в якому йдеться про стосунки з мамою: «Вона писала мені, що розмови з родичами пройшли тихо, мирно і з їх боку була повна толерантність. Коли так було до кінця, то я дуже рада, — значить, всі мамині стріли (папа стріл ніколи не вживає) обламалися об мене і для Лілі їх вже не лишилось; се не раз так бувало, і нема нічого дивного, коли й на сей раз так вийшло. Діло в тім,

«Шалені тексти» — це ще одна антологія прози, написаної жінками, продовження проекту, започаткованого книжкою «Шалені авторки». Ми відкриваємо нові імена не завжди належно оцінених, схованих від історії повістярок і новелісток, а також публікуємо знакові тексти класиків. Обидві книжки дають змогу простежити історію розвитку жіночого письма, хай поки що лише пунктирну, побачити, як персонажки Лесі Українки, Надії Кибальчич, Марії Галич, Докії Гуменної утверджувалися в публічному просторі, опановували нові ролі й моделі поведінки. У цьому томі більше уваги віддано сучасним письменницям, зокрема публікуються тексти Оксани Забужко, Ніни Бічуї, Оксани Луцишиної, Софії Андрухович, Анастасії Левкової, Юлії Ілюхи.

Книжка підготована у співпраці з ютуб-каналом «Шалені автор(к)и», авторами якого є літературознавці Віра Агеева і Ростислав Семків.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(Лариса Косач) (1871–1913) — письменниця, яка працювала в різних жанрах, найбільше — в царині драматургії. Одна із центральних постатей канону вітчизняної класики, інтерпретаторка світових сюжетів, засадничих міфів європейської цивілізації в контексті української культури.

ЖАЛЬ

«Ой жалю мій, жалю!..»

I

В господі панства Турковських чималий рух сьогодні. Оце тільки задля обідньої години трохи втихомирилось, хоч і не зовсім, — у сусідній кімнаті чистять підлогу, і через те там панує чималий шарварок. Та й у тій кімнаті, де обідають пани, теж нелад: сюди знесені деякі стільці, старі навіски та різні дріб'язки. Потрави¹ подаються нашвидку, абияк, бо слуги не мають часу, то за прибиранням, то за іншими клопотами. Пан сидить трохи понурий, однак нічого не каже, не свариться за те безладдя, бо знає, що тепер справді не час вигадувати вигадок: адже сьогодні у них «вечір» — має бути великий збір гостей, та ще яких гостей! Вже ж треба господиням господа причепурити.

Пані та обидві панночки, дочки, зовсім мало вважають на обід; та не який там той обід: собі картофльова юшечка та якась там печеня, не конечне дбано за той обід. Воно-то в кухні порання чимало сьогодні: печуть, варять, смажать, та все то не на обід, а на вечерю. Ох, та вечеря ще завдасть клопоту господині! Пані схоплюється не раз посеред обіду та біжить у пекарню довідатись до чого.

¹ Потрава — страва. — Тут і далі прим. ред., якщо не вказано іншого.